

Markamótið millum morfologi og fonologi

Fyrsta hakaskot

GREIN

Hjalmar P. Petersen

Mann kann ikki greina eitt mál uttan at byggja nærri at, hvussu tað „søguliga er blivið til“ (Herman Paul, 1960)

Um eitt ósamansett orð sum /**gu:lur**/ *gulur* fær eitt eftirfesti, styttist sjálvljóðið /**gult**/ *gult* (long sjálvljóð verða skrivað við kolon /:/ eftir sjálvljóðið).¹ Her hendir ein stytting á markamótinum millum morfologi og fonologi. At hetta er markamót millum morfologi og fonologi, merkir, at tá ið *-t* er lagt aftur at høggu orðatrom, fær tað avleiðingar fyri stovnssjálvljóðið.

Ein avleiðing av, at ymiskt hendir á markamótinum millum morfologi og fonologi (MMF), er, at mann kann seta fram ta hypotesu, at orðastovnurin í føroyskum ikki er óskipaður, men er í fláum. Hetta kemur fram m.a. í *dømir* og *temair* í (1). Fleirtalsendingin í *dømir* er *-ir*, sum sæst í nýgerðunum, *brúðleypir*, *skápir* og í *temair*. Tað merkir, at *-ir* er lagt afturat, og at ein trunkering síðani hendir, *dømi-ir* > *dømir*. Um vit siga, at orðastovnurin í føroyskum bara er í einum, ikki í fláum, so ber ikki til at fáa teir røttu yvirborðsformarnar, t.e. vit fáa antin *dømir* og **temir* ella **dømir* og *temair*.

Í (1a) er trunkering, og úrslitið er *dømi-ir* > *dømir*, men hetta genererar tann skeiva formin *tema-ir* > **temir*. Í (1b) er eingin trunkering. Orða-

(1)	Arvorð	Lán
a.		
Innputt	dømi-ir	tema-ir
Sjálvljóðsburturfall	/dø: mir/	*/te: mir/
Yvirborð	/dø: mir/ <i>dømir</i>	*/te: mir/ <i>temir</i>
b.		
Innputt	dømi-ir	tema-ir
Ljóðglopsinnskot	*/dø: mijir/	/te: majir/
Yvirborð	*/dø: mijir/ <i>dømir</i>	/te: majir/ <i>temair</i>

formurin *dømi-ir* eigur at fáa /j/ skotið inn undan endingarsjálvljóðinum *-i*, júst sum í /temajir/ *temair*. Fonologiin yvirgenererar tann skeiva formin **/dø:mijir/ dømir* og tann rætta formin /temajir/ *temair*.

Um fonologiskar processir eru avmarkaðar til at vera á ymskum fláum, og ikki bara á einari sum í (1), so verður úrslitið rætt.

(2)		
Leksem	Flá Y	Flá Z
dømi	dømi-ir > dømir (trunkering)	
tema		tema[j]ir (j-innskot)

Her er trunkering á flá Y og eingin trunkering á flá Z, sum so hevur [j]-innskot, nakað, sum ikki er á flá Y, og fláirnar endurspeгла partvíst søguna, tí *tema* er yngri orð. Her er eisini [j]-innskot undan herðingarveikum *-i* og eftir eitt lágt sjálvljóð /a/. Málsøguliga hava vit ikki longur slík innskot eftir hálvtrong og lág sjálvljóð, sbr. *søgur* við *-ir* /sø: vir/. Um innskotið var virkið í slíkum arvorðum, so skuldi framburðurin verið **/sø: jir/*, har *-i* í *-ir* ger, at [j] verður skotið inn, sbr. *løgir* [lø: jir]. Hetta merkir so mikið sum, at ein nýggj fonologisk regla er virkin í føroyskum á flá Z, nevniliga glíðiljóðsinnskot undan herðingarveikum /i/ eftir lágt sjálvljóð, /a/.

Skipanin í fláir er eisini týðilig í samansetingum sum /matgje: r/ *mat#gerð* og /dagsverk/ *dags#verk* við stuttum sjálvljóði, og formar

við longum sjálfvjóði /mea: tbloggur/ *mat#bloggur*, /dea: kre: m/ *dag#krem*. Um fonologíin virkaði á eini flá, áttu vit at havt formar antin bara við stuttum sjálfvjóði, (3a), ella øvut, formar bara við longum sjálfvjóði, (3b), og sum sæst, er hetta ikki so.

(3a)		
Innputt:	dags#verk	dag#krem
a. Styttung:	/dagsverk/	*/dagkre: m/
(3b)		
b. Eingin styttung:	*/dea: gsverk/	/dea: kre: m/

Um vit siga, at styttungarreglan virkar á eini serstakari flá og ikki á aðrari, so ber til at fáa teir røttu formarnar, (4), sum eisini hevur tað ósamansetta orðið *tola* við.

(4)		
Stovnar:	Flá X	Flá Y
dags verk	/dagsverk/ (styttung)	/dea: krem/ (eingin styttung)
tol-	/toldi/ (styttung)	/to: la/ (eingin styttung)

Ávirkan í morfologiskt avleiddum kringumstøðum

Ein avleidd morfologisk kringumstøða er – í føroyskum – har okkurt kemur aftur at vinstru ella høgru trom sum *bróta av* ~ *av|bróta*. Í *avbróta* er *av-* sett aftur at vinstru trom. Fonologiskt skuldi tvíljóðið /ea:/ verið borið fram sum /a/ her, sbr. tað ósamansetta orðið *tamur* við /ea:/ og *tamt* /a/. T.e., at *avbróta* skuldi verið borið fram sum /abrøu:ta/, tí /ea/ *av-* er undan tveimum hjálfjóðum, /br/, júst sum í /tamt/ *tamt*. Dømið sigur so mikið sum, at 'okkurt' hendir, tá ið forfesti verða lögð afturat, og tað er ikki tað sama, sum tá ið talan er um ósamansett orð sum *tamur/tamt*. Tað sama geldur fyri eftirfesti. Í *sjabb|ut* hendir einki, men orðið visir, at avleiðslueftirfestið er *-ut*. Verður eftirfestið lagt aftur at høgru trom á stovni, ið endar við sjálfvjóði, er trunkering: *kúlu|ut* > *kúlut* og ikki **kúluut*.

Morfologiskt avleiddar kringumstøður, sum ávirka sjálfvjóð

Sagnorð, ið hoyra til fyrsta flokk (*kalla*) og annan flokk (*rópa*), hava trunkering, tá ið eftirfesti er lagt aftur at stovninum (5a), og hetta sama hendir, tá ið tann bundna endingin er lögð aftur at (5b). Trunkering er eisini í navnorðum, sum enda við sjálfvjóði, (5c, d).

(5)	Stovnur	Eftirfesti	Yvirborð
(a)	kalla-/ rópa-	- i /kadla-i, røu: pa-i/ >	/kadli/ <i>kalli</i> , /røu: pi/ <i>rópi</i>
(b)	lundi-	- in /lundi-in/ >	/lundin/ <i>lundin</i>
(c)	bý-, træ-	- inum /bui: inun, trea: inun/	/bui: nun, trea: nun/ <i>býnum</i> , <i>trænum</i>
(d)	vág-	- ina, -ini /voa: ina, voa: ini/	/von: a, von: i/ <i>vágna</i> , <i>vágni</i>

Kalla-i verður til *kalli*, *rópa-i* > *rópi* og *lundi-in* > *lundin* og ikki til **kallai*, **rópai* og **lundiin*. Heldur ikki hava vit *byinum*, *træinum*, *vágina*, *vágini* upprunaliga, hóast hesir formar kunnu hoyrast. Talan er tá um ávirkan frá øðrum orðum, *arminum*, *mønina*, *mønini*.

Sagnorðastovnar av fyrsta og øðrum bendingarflokki (*kalla*-sagnorð og *rópa*-sagnorð) hava tvey stavilsi, sbr. boðshátt í eintali: *kal_la!* *ró_pa!* Hesir stovnar kunnu berast saman við øll onnur høvudssagnorð, sum hava ein einstavilsisstovn í boðshátti: *ven!* (3. flokkur), *døm!* (4. flokkur), *rógv!* (5. flokkur) og sterkt bend sagnorð sum *bít!*

Fyrsti persónur hevur endingina /i/, *kall-i* (1. flokkur), *róp-i* (2. flokkur), *venj-i* (3. flokkur), *døm-i* (4. flokkur), *rógv-i* (5. flokkur), *bít-i* (sterkt bent sagnorð). Annar og triði persónur í søguhátti eintali hava endingina -*Vr* í *døm-ir*, *ven-ur*, *bít-ur*. Fleirtal í nútíð hevur /a/, *døm-a*, *bít-a* o.s.fr. Hetta merkir, at /i/, /Vr/ og /a/ eru lögð aftur at stovnunum: *venj-i*, *døm-i*, *rógv-i*, *bít-i*; *ven-ur*, *døm-ir* o.s.fr. og *venj-a*, *døm-a* o.s.fr.

Um /i/, /Vr/ og /a/ eru lögð aftur at stovnum í fyrsta og øðrum flokki, so skuldu yvirborðsformarnir verið **kalla-i*, **rópa-i*, **kalla-ar*, **rópa-ar* og **kalla-a*, **rópa-a*, men vit hava trunkering, *kall-i*, *róp-i*, *kall-ar*, *róp-ar*, *kall-a* og *róp-a*. Tað er møgult at siga, at 1. og 2. flokkur hava ein einstavilsisstovn, *kall-* og *róp-*, og at *a* er lagt afturat í boðshátti: *kall-a*,

róp-a. Tað merkir, at -i er lagt afturat í fyrsta persóni, *kall-i*, og -ar í 2. og 3. persóni, *kall-ar*, og -a í fleirtali, *kall-a*.

Um so er, so hvørvur ein generalisering, tí boðsháttur av *kalla-* og *rópa-* sagnorðum er gjørdur við eftirfestinum /a/, meðan boðsháttur av øllum øðrum sagnorðum er gjørdur, uttan at nakað er lagt afturat. Petersen (2001: 8) skjýtur upp, at ein styttingarregla er í kringumstøðum sum hesum:

$$(6) \quad [\text{à}_{\text{sagnorð}} \text{V} > \text{sagnorð} \text{V}]$$

Reglan sigur, at herðingarveikt à (t.d. í *kallà*) fellur burtur undan sjálvljóði, *kallà-i* > *kalli*. Henda greiningin hevur í sær, at trunkering er í dømunum í (7):

(7)			
Innputt		Yvirborð (eftir trunkering)	Skrift
/kadla-i/	>	/kadli/	<i>kalli</i>
/kadla-ar/	>	/kadlar/	<i>kallar</i>
/kadla-a/	>	/kadla/	<i>kallar</i>

Navnorð hava bundnar og óbundnar formar, t.d. *armur*, *armur-in*. Veikt bend navnorð enda við sjálvljóði, og her er trunkering, (8):

(8)	kallkyn	kvennkyn	hvørkikyn
eintal	<i>lund</i>	<i>dúgva</i>	<i>nýra</i>
Hvørfall	lund-i-in /lundin/	dúgv-a-in /digvan/	nýr-a-ið /nui: ra/
Hvønnfall	lund-a-in /lundan/	dúgv-u-ina /digvuna/	nýr-a-ið /nui: ra/
Hvørjumfall	lund-a-inum /lundanun/	dúgv-u-ini /digvini/	nýra-inum /nui: ranun/

Um eingin trunkering var, so var yvirborðið **lundin* og ikki *lundin* o.s.fr. Fleirtal av *nýra* var *nýr-u*, og henda endingin er skift út við *ir*, *nýru-ir* > /nui: rir/ (hóast tað er stavað *nýru* ella *nýrur*).

Navnorð, sum hoyra til 7. flokk, kvennkyn, og 3. flokk, hvørkikyn, enda

við sjálvljóði, og henda endingin fellur burtur undan sjálvljóði, sum t.d. tann bundna endingin og í fleirtali, *evni-ir* > *evnir*.

Í fleirtali hevur *evni* ofta endingina -ir í talumáli. At endingin í fleirtali er -ir sæst í *tema-ir*, *problemir* og í nýformum sum *brúðleyp-ir*. Hetta vil siga, at trunkering hendir: *evni-ir* > *evnir*, og sama er í *gleði-ir* > *gleðir*.

(9)	Kvennkyn		Hvørkikyn	
Eint.	<i>gleði</i>		<i>evni</i>	
Hvf.	gleði-in > /gle: jin/		evni-ið > /evni/	
Hvnf.	gleði-ina > /gle: jina/		evni-ið > /evni/	
Hvmf.	gleði-ini > /gle: jini/		evni-inum > /evninun/	
Flt.				
Hvf.	gleði-ir > /gle: jir/	gleði-irnar > /gle: jinar/	evni-ir /evnir/	evni-irni > /evnini/
Hvnf.	gleði-ir > /gle: jir/	gleði-irnar > /gle: jinar/	evni-ir /evnir/	evni-irni /evnini/
Hvmf.	gleði-un-um > /gle: jinun/		evni-un-um /evnunun/	

Morfologiskt avleiddar kringumstøður, sum ávirka hjálfjód

Hjálfjódaburturfall

Í homoorganiskum klasum sum *dypp* fellur tað síðsta hjálfjóðið í stovninum burtur, tá ið eitt koronalt eftirfesti er lagt aftur at stovninum.¹¹ Vanliga er talan um hvørkikyns -t og hvørsfals -s. Um vit meta, at *jallur* og *allur* høvdu [l:] -ll framburð, tá ið burturfallið hendi, so hoyra hesi við til dømini niðanfyri.

Í klasa við $O_x O_x O_y$ og $S_x S_x O^{III}$ fellur tann síðsti obstruenturin/sonoranturin í stovninum burtur:

(10)	Stovnur	Einki burturfall	Burturfall	Yvirborð	
a.	*jall-	jallur	jall-s	/jals/ jals	$O_x O_x O_y$
b.	dripp-	drypp	drypp-s	/drips/ dryps	$O_x O_x O_y$
c.	kvapp-	hvappur	hvapp-t	/kvapt/ hvapt	$O_x O_x O_y$
d.	rikk-	rykkja	rykk-ti	/rikti/ rykti	$O_x O_x O_y$
e.	menn-	menna	menn-ti	/menti/ menti	$S_x S_x O$
f.	dimm-	dimmur	dimm-t	/dimt/ dimt	$S_x S_x O$

Bendir formar av summum lýsingarorðum og lýsingarháttum við radikalum koronalum /n/ hava burturfall, *heppin-*: *heppn-an*. Sum víst omanfyri, er tað tað síðsta hjáljóðið í stovninum, sum fellur burtur:

(11)	Einki burturfall	Burturfall	Yvirborð
a.	heppin	heppn-an	/heppn/ heppn
b.	fallin	falln-an	/falnan/ falnan
c.	errin	errn-an	/ernan/ ernan

Tað, sum er skrivað sum *-ll* [l:], broyttist til /dl/, *falla* /fadla/, *jarl-* > **jall-* > /jadl/ *jall-*, men ikki í avleiddum kringumstøðum: **fallnan* > /falnan/, tí her hendi eitt burturfall og sostatt eingin ljóðbroyting.

Í klasanum OSO fellur tann fyrsti obstruenturin burtur.

(12)		
Einki burturfall		Burturfall
/sigla/ sigla	sigl-di	/sildi/ sigldi

Um eftirfestið er *-s*, so verður sonoranturin stavilsisberandi: *gegl-* /gjeɡl/s/ *gegls*.

Er talan um hjáljóðaklasan sonorant₁+sonorant₂+obstruentur, so er burturfall av sonoranti₂, um hann er eftir ein likvidur, t.e. *-l*, (13a). Legg merki til (13b), har ein vokalisering er av /v/ til /u/, ella tað verður til ein aproksimant [v].

(13)	Einki burturfall		Burturfall
a.	/holvur/ <i>hálvur</i>	<i>hálv-t</i>	/holt/ <i>hálvt</i>
b.	/feu: na/ <i>fevna</i>	<i>fevn-t</i>	/feunt//fevnt/ <i>fevnt</i>

Í klasanum sonorant₁+obstruent₁+obstruent₂, (14a), og obstruent₁+obstruent₂+obstruent₃ í (14b) fellur tað síðsta hjáljóðið í stovninum burtur.

(14)	Einki burturfall	Burturfall	Yvirborð
a.	/lenda/ <i>lend-a</i> ; /lend/ <i>lend</i>	<i>lend-t</i> , <i>lend-di</i>	/lent/ <i>lent</i> , /lendi/ <i>lendi</i>
c.	/gjista/ <i>gist-a</i> ; /gjist/ <i>gist-</i>	<i>gist-t</i> , <i>gist-ti</i>	/gjist/ <i>gist</i>

OOO klasar í avleiddum kringumstøðum eiga at vera møguligir í orðum sum *gestur*, *kustur*, *køstur*. Tær avleiddu kringumstøðurnar skuldu her verið **gests*, **kusts*, **køsts*. Hesir formar tykjast ómøguligir, tí eru teir frámerktir við *; teir eru ikki tiluttan í einum dømi, *Gests ríma* úr kvæðamáli (og sum ikki er samansett orð). Í staðin fyri *køst-s* í samansetingum finna vit *køst-a#garður*, har tvístavilsisformurin er valdur fram um **køsts*, sjálvt um talan er um ein garð, sum er um ein køst, t.e. **køsts* skuldi verið tann rætti formurin, ikki hvørsfalsformurin í fleirtali *køsta*.

OOO koma fyri í lýsingarorðum, tá ið hvørkikynseftirfestið *-t* er lagt aftur at stovninum: *feskur* > *fesk-t* /fekst/, men her hendir umkast fyri at sleppa undan sOO og fyri, at /k/-ljóðið skal blíva fatað betur av oyranum. Er talan um klasan O_xO_xO_yO_z, har teir fyrru, O_xO_x eru bornir fram á sama staði, fellur tað síðsta hjáljóðið í stovninum burtur: *drakk-st* > /drakst/ *drakst*. Eftirfestið í miðalsøgn, *-st*, ger, at *-r* fellur burtur í øðrum og triðja persóni í eintali í søguhátti: *kallar-st* > *kallast*. Møguliga gongur tekst í (15c) aftur til eldri *tekr-st* uttan innskotsljóðið *-u* (*tekr* > *tekur*).

(15)			
a.	<i>kalla</i> (1. flokkur)	<i>kall-ar-st</i>	<i>kallast</i>
b.	<i>roykja</i> (3. flokkur)	<i>royk-ir-st</i>	<i>roykist</i>
c.	<i>taka</i> (sterkt sagnorð)	<i>tek-ur-st/tekr-st</i>	<i>tekst</i>

Retrofleksing í avleiddum kringumstøðum

Klasin /rn/ broyttist til /dn/, *barn* > /badn/ og /rl/ broyttist til */l:/ og víðari til /dl/, *jarl-* > **jal:/ jall* > /jadl/ *jall*. Til eru kringumstøður, har hetta ikki hendir, nevnliga, har eitt morfemmark er (og tað er frámerkt við -, t.e., at talan er um morfologiskt avleiddar kringumstøður.) Her verða ljóðini retrofleks, sum er, at tungubroddurin er boygdur nakað afturá og slær móti tannrygginum á veg fram.

(16)	
I	II
Ikki-avleiddar kringumstöður	Avleiddar kringumstöður
fara	farin-ir > farn-ir [faɹɹɹɹ]
errin	errin-ar > ern-ar [ɛɹɹɹaɹ]
smyril	smyril-i > smyr-li [smɹɹɹɹ]

Í II hendir ljóðbroytingin av *rn* > /dn/ -*dn* (sum er í t.d. *barn* > /badn/) ikki, tí eitt morfemmark er ímillum stovnin og bendingarendingina, og tað sama er við *-rl*, sum ikki verður til /dl/ í hvørjumfalli í eintali [smɹɹɹɹɹ] *smyrli*, ~ hvørfall: *smyril*. Í ikki-avleiddum kringumstöðum hendir broyting, *jarl* > *jall* > /jadl/.

Í *farnir* er tað retrofleksa [ɹ] og [ɹ] í avleiddum kringumstöðum, og sama hendir við dómum sum [hɔi: ɹa] *hoyra* og tátíð [hɔɹɹɹɹ] *hoyrdi* og supinum [hɔɹɹɹɹ] *hoyrt*. /l/ er eisini retroflekst í avleiddum kringumstöðum, sum víst við *smyrli*.

Legg merki til, at til eru orð, har tað retrofleksa hjáljóðið má vera íkomið sum úrslit av eini eldri retrofleksering, sum í *or+na* við tí inkoativa eftirfestinum *-na*, sum er til í øðrum sagnorðum sum *sova: sovna*; [ɔɹɹɹa]; *ár+la*, har eitt eldri *-la* er lagt aftur at *ár* 'snimma'.

Palatalisering í avleiddum kringumstöðum

Palatalisering hendi í ósamansettum orðum undan trongum og hálvtrongum, frammæltum, órunaðum ljóðum, /i, e/ -*i/y* og *-e*, *kemur* > /kj/emur/, *gil* > /gj/il/. Ósamansett tækuorð hava vanliga ikki palatalisering, um slík ikki er í keldumálinum: *Kina*, *gear*, sum ikki hava palatalt ljóð fremst.

Fleirtal av *bók* og *song* er /bø: kir/ *bøkur* og /sengir/ *sengur*; legg her merki til, at tann eldra fleirtalsendingin *-ur* (*bøkur*, *sengur*) er blivin til *-ir*, uttan at *k* og *g* verða til affrikatar. Hetta vísir, at tann søguliga broytingin frá *-ur* til *-ir* er hend eftir, at palataliseringin var virkin regla í føroyskum.

Formar sum *kiosk*, *Kina* og *gear* vísa, at palataliseringin ikki er

virkin regla í føroyskum; um hon var virkin, so skuldu orðini verið borin fram sum */kjiosk, kji: na, gj: r/. Tað passar við, at *kiosk* onga palatalisering hefur fremst, men tað lagna er, at *kioskin* hefur, /kioskjin/, og sama er við *gigg* (*en. gig*) uttan palatalisering, og *giggid* við palatalisering /gig: ji/. Munurin millum bæði *ki*'ini/*gi*'ini er, at í fyrri føri er *ki-*, *gi-* í ikki-morfologiskt avleiddum kringumstöðum; í seinna føri er *-kin* og *-id* á høggu trom, *kiosk|in*, *gigg|id*. Orðini vísa eisini, at onkursvegna má orðfeingið vera í ymiskum fláum, tí *kirkjan* hefur palatalisering bæði fremst og á høggu trom, so tað má vera á eini aðrari orðaflá enn *kioskin*, *giggid*.

Eitt tækuorð sum /petagogur/ *pedagogur* hefur ikki palatalisering í útnyrðingsføroyskum (Vágar, Norðurstreymoy og Eysturoy) og heldur ikki í málførum, har *-ur* er blivið til *-ir*, sum er umhvøvi, har mann skuldi kunnað havt palatalisering. Havnarfólk t.d. siga ikki */pedagogjir/.

Sum við *løkur*, sum hefur palatalisering í hvørjumfalli /lø: kji/ *løki*, so er palatalisering av *pedagogur* í hvørjumfalli, /pedagogji/ *pedagogi*. Orðið vísir tað sama sum *kiosk*, nevnliga, at okkurt hendir á orðatromum, og tað ger, at mann her hefur tveir stovnar, /pedagog/ og /petagogj/ á sama hátt sum /kiosk/ og /kioskj/.

Men hví er palatalisering í hvørjumfalli í *pedagogi*, tá ið eingin er í *analogi*, har sum *-g* er undan *-i*? Og hví er palatalisering í lýsingarorðinum, *tann analogi*? Ein greining av samanspælinum ímillum fonologi og morfologi má taka atlit at hesum, og har er tað, at tær ymisku fláirnar koma inn. Sigast kann her, at lýsingarorðið *tann analogi* háttar sær sum *giggid*, *kioskin* við palatalisering á høggu orðatrom.

Tvístavilsisformurin vinnur

Í (17) eru dømi við lýsingarorðum og navnorðum, sum hava radikal hjáljóð í bendum formum. Hvørfalsformarnir eru góð prosodisk orð við tveimum stavilsum: /_o: _opin/ *opin*, /_oea: _okur/ *akur* o.s.fr., og sama er yvirborðið í III, /_oop_onan/. Eitt gott prosodiskt orð er eitt orð, ið hefur tvey stavilsi.

(17)	Leksem	Undirliggjandi	Yvirborð
	I	II	III
a.	opin	opin-an	/opnan/ <i>opnan</i>
b.	vakur	vakur-an	/vea: kran/ <i>vakran</i>
d.	gamal	gamal-an	/gamlan/ <i>gamlan</i>
e.	fegin	fegin-an	/fegnan/ <i>fegnan</i>
f.	moðin	moðin-an	/modnan/ <i>modnan</i>
g.	smyril	smyril-i	/smirli/ <i>smyrli</i>
h.	akur	akur-i	/ea: kri/ <i>akri</i>

Stovnarnir í I hava tvey stavilsí, *gamal-*, og tann gjøgnumskygdasti formurin hevði verið at nýtt alt orðið sum grund undir bending, t.e. havt orðgrundaða bending, *gamal-*, og so lagt bendingarendingina afturat, **gamal-an*. Tað er ikki hetta, sum hendir, og tað kemur av tí, at allomorfiin telur stavilsir og velur tvístavilsisformin framum, *gaml-an*, *gaml-a*. Fólki vilja heldur hava ein vælljóðandi tvístavilsisform, og tað gongur út yvir tann orðgrundaða formin. Hetta prinsippið er so rófítt í føroyskum, at tann ógjøgnumskygdari formurin *gaml-* vinnur á tí gjøgnumskygdara orðgrundaða forminum *gamal-*.

Fonologiin í samansettum og avleiddum orðum

Avleiðsla í føroyskum er gjørd við atfestum, **ó+drukkin**, **sjaðb+ut-**. Samansett orð eru antin rótarsamansetingar, **mat#friður** ella stovns-samansetingar, **mat-ar#lystur**, har *-ar* er lagt aftur at rótini. Tað eru orð sum **mat#friður**, sum hugt verður at. Verður *matur* borið fram sum /mea: t/ (langt sjálvljóð) ella /mat: /? (stutt sjálvljóð) /___CC. Um styttingarreglan virkar blint allastaðni, so átti mann bara at havt /matfriður/, tí *-a* er undan trimum hjálfjóðum, *-tfr*.

Áhugavert í hesum samanhangi er eisini at kanna, hvussu forfesti sum *ó- /øu:/* og forfesti við VC bygnaði, eins og *al-*, háttu sær undan tveimum ella fleiri hjálfjóðum og undan sjálvljóði. Spurningurin er, um *ó+drukkin* verður til /*ø*drukkin/ júst sum *-ó* í *stórt /størt/*. T.e., at /*øu:/* verður til /*ø*/ undan tveimum hjálfjóðum. Mann kann somuleiðis spyrja,

um *al-* er borið fram sum /*ea:l*/ undan einum sjálvljóði, *al+átin*. Í hesum orði skuldi *al-* havt framburðin /*ea:l*/, tí tað er undan einum sjálvljóði + einum hjálfjóði.

Atfesti á orðatromum

Tá ið eitt forfesti er lagt aftur at einum stovni, kann tað standa har óbroytt, ella ljóðlíking kann henda. Í (18) eru formar við ljóðlíking.

(18)	Ljóðlíking (frá høgri til vinstru el. regressiv ljóðlíking)	Ljóðlíking (frá vinstru til høgri el. progressiv ljóðlíking)
a.	/an: ve: kur/ <i>andvekur</i>	/ag _o :gea: mal/ <i>avgamal</i>
b.		/og _o :gea: mal/ <i>ov+gamal</i>

Legg merki til, at *and-* verður borið fram sum /*and*/ undan stovnum, ið byrja við sjálvljóði, /*andø: va/ and+øva*, nakað sum vísir, at talan er um atfestið *and-* og ikki **ann-*.

Í (19) er „skeiv“ sjálvljóðalond, tí í (19I) átti sjálvljóðið at verið stutt (tað stendur undan tveimum hjálfjóðum). Í (19II) skuldi sjálvljóðið verið langt, tí tað er undan sjálvljóði. Hetta merkir, at atfestini í (19) eru leksikaliserað og verða ikki broytt av fonologiini. Grundin er hon, at tað er økonomiskari hjá fólki bara at hava ein form av atfestinum.

(19)	I „Skeiv“ sjálvljóðalond	II „Skeiv“ sjálvljóðalond
	/V:/ fyr /V/	/V/ fyr /V:/
	/øu: fralsur/ <i>ó+frælsur^{IV}</i>	/al: elskavur/ <i>al+elskaður</i>

Forfesti í føroyskum eru vanligu leksikaliserað og hava bara ein form. Eg nevni ikki øll, bara nøkur fá: *eyð-* /*ei:* graiddur/ *eyð+greiddur*, sum ikki hevur formin /*egraiddur*/ undan CC (sum *-e* í *reytt /ret:/*. Annað dømi er *há-*, ið altíð hevur formin /*hoa:/*, ongantíð /*ho/*, sum *-á* í *hált /holt/*; /*hoa: fløu:/ háfløð*. Síðst skal nevast *mis-* í /*mis:* ednast/ *miseydnast*. Her skuldi *mis-* havt framburðin /*mi: s/*, tí tað er ikki undan CC; aftur nakað, sum vísir leksikalisering.

Eg havi nevnt trunkering í *kalla-i* > *kalli*. Atfesti, sum byrja við sjálvljóði, hava trunkering:

(20)	Eftirfesti	Stovnur	Avleiðsla	Yvirborð
a.	– ar-	skriva-	skriva+ar-	<i>skrivari</i>
b.	– an	skriva-	skriva+an	<i>skriván</i>
c.	– ing	skriva-	skriva+ing	<i>skrivíng</i>
d.	– arí	baka-	baka+arí	<i>bakarí</i>
e.	– us	elska	elska+us	<i>elskus</i>
f.	– ut-	knarra	knarra+ut	<i>knarrut-</i>
g.	– ut-	kúla	kúlu+ut	<i>kúlut-</i>

Samansetingar

Ofta er langt sjálvljóð í samansetingum í føroyskum, har bygnaðurin er C#C, t.e., har sjálvljóðið skuldi verið stutt.

Tá ið talan er um veikt bend navnorð sum *hara*, *eyga*, *granni*, er stundum burturfall undan V, *haru#ungi* > /ha: rungji/, /eg: lai: ja/, /eg: bera/ *eygbera*. Burturfall hoyrist eisini undan -h, *dukku#bús* /duk: hyu: s/.

Stundum bleiv eitt spirantiskt ljóð til lokaljóð, /dea: vur/, /dagfesting/ *dagfesting*, /mi: jur/ *miður* og /midnot:/ *midnátt*.

Í tí eldra orðfeinginum síggjast mangan styttingar í samansetingum, /matgje: r/ *matgerð*; yngri hava langt sjálvljóð, /mea: tbloggur/.

Fláir

Metingin er, at tann føroyski orðastovnurin er í ymiskum fláum. Skotið verður upp, at føroyskt hefur (í minsta lagi) triggjar fláir, og hesar endurspeglar partvíst málsøgna, sbr. (21).

Á flá 1 eru (serliga) ógjøgnumskygdir heftir stovnar. Ein heftur stovnur er ikki ein orðaformur í sær sjálvum og kemur bara fyrri saman við øðrum morfemum (Haspelmath & Sims, 2010: 321). Eitt dømi er /gul/ (*gul-t*) í (21). Hesin formurin kemur ikki fyrri einsamallur, tí einki orð í føroyskum hefur stutt sjálvljóð + C. Formurin er ikki góður, fyrr enn -t er lagt afturat,

gult, og nú er tað eitt gott fonologiskt orð í føroyskum, tí tað hefur stutt sjálvljóð + CC.

Á flá 2 eru (yvirhøvur) frælsir gjøgnumskygdir formar, /gu:l/ (*gul-ur*), og sama geldur fyrri flá 3, sum millum annað og serliga hefur orðgrundaða bending, t.e., at endingar verða lagdar aftur at øllum orðinum, ikki stovninum. Dømi eru *tema-ir*, *analogi-ir*, *analogi-irnar* (orðgrundað bending), *tem-ur* (stovnsbending).

Eingin palatalisering hendir fremst í orði á flá 1, bara á orðatrom (t.e. í avleiddum morfologiskum umhvørvi), sum sæst í stovninum /kioskj-;/ sbr. eisini *eg smokei* /smou: kji/, ið verður borið fram sum /smou: kji/ við palatalisering (Petersen & Voeltzel, 2025), og lýsingarorðið *tann analogi* /analogji/. Palatalisering er á flá 2 /kji: ma/ *kima*. Formurin *kiosk* er á flá 3, har eingin palatalisering er, og har er *analogi* eisini. Her er eingin palatalisering av -gi, tí tað er orðið, sum tað er lænt, og aftur at høguru trom verður bendingarendingin lögð, *analogi-ina*. Á flá 3, orðgrundaðu bendingarfláini, eru eisini tøkuroð sum *kulur* /ku: lur/ og /ku: lt/, har sjálvljóðið er langt, tó at tað stendur undan CC.

Trunkering av *dømi-ir* er á flá 2 (sbr. eisini *kalla-i*, *kalla-ar* > *kalli*, *kallar*), eingin trunkering er á flá 3, sum hefur /j/-innskot eftir /i/ (nakað, sum ikki er á 2).

Fyri fyrst kann tað setast upp á henda hátt:

(21)	Stovnur ₁	Stovnur ₂	Stovnur ₃	
Leksem	Flá 1	Flá 2	Flá 3	
gulur	/gul-/	/gu:l- /		gult, gulur
kulur			/ku:l-/	kulur, kult
mat	/mat-/	/mea:t-/		matgerð, matbloggur
døma		/dømi-ir/		dømi
tema			tema-jir	temair
kiosk	/kioskj-/		kiosk-	kioskin, kiosk
kima		/kji:ma/		kima
analogi			analo:gi	analogi

Meira um fláirnar

Fláirnar í færoyskum eru, sum eitt uppskot, tær í (22), har tað fyrsta er *ófantaligur*. Meira verður sagt um dømini niðanfyri.

(22)	Leksem	Flá 1	Flá 2	Flá 3	
a.	fantur	'fant-	øu:+'fanta+li:		<i>ófantaligur</i>
b.	ódligur	'ød:+li:			<i>ódligur</i>
c.	kristin		'øu:+k ^h ristin		<i>ókristin</i>
d.	gulur	'gul-	gu: l-		<i>gult, gulur</i>
e.	penur	'pen-	pe: n		<i>pent, pen</i>
f.	sterilur			ster'i: l-, ku: l-	<i>sterilt, steril, kulur, kult</i>
g.	matur	'mat-			<i>matgerð</i>
h.	matur		'mea: t-		<i>matblogg</i>
i.	dømi		'dø: mi-ir		<i>dømir</i>
j.	tema			'temajir	<i>temair</i>
k.	kima, kirkja		kji: ma-, kjirkja-		<i>kima, kirkja</i>
l.	kiosk	'kioskj-		kiosk, ki: na, gi: r	<i>kioskin, kiosk, Kina, gear</i>
l'	bók	bøu: kj-		bø: kir	<i>bókin, bøkur</i>
m.	analogi			analo'gi:, analo'gi: jina	<i>analogi, analogiina</i>

Teir heftu formarnir á flá 1, (22), eru merkingarliga og fonologiskt ógjøgnumskygdir. Einki orð er til í færoyskum, sum hevur formin /fant/, /ød:/, /gul/, /mat/, /kioskj/, /bøu: kj/. Til eru aðrir ógjøgnumskygdir formar á flá 1 sum tað gamla dialektorðið /grøtbrod/ *grótbrod*, og vit hava fleiri heftar bendingarstovnar sum /fegn/ í *fegn-an*, /haidn/ í *heidn-an*, /akt/ í *akr-i*, /tol/ í *tol-di*.

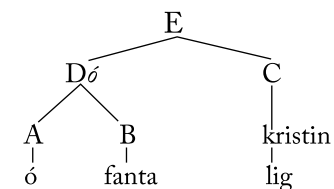
Teir gjøgnumskygdu stovnarir eru yvirhøvar á flá 2: /grøu: tbro: t/ *grótbrod*, /fe: jin/ *fegin*, /hai: jin/ *heidin*, /ea:kur/ *akur*, /gu: l-/ *gulur*, /pe: n-/ *penur* (hóast *kjirkj-* ikki er frælsur formur). Eg havi sett *kirkja* á flá 2, tí her er palatalisering fremst, eins og í /kji: ma/. Tað kann ikki vera á flá 1 saman við /kioskj/, sum ikki hevur palatalisering fremst í orði.

Á flá 3 eru serliga innlænt orð, sum hava orðgrundaða bending, t.e., at bendingin er lögð aftur at øllum orðinum: *tema-ir*, *analogi-ir*. Her er

eingin palatalisering, sbr. *analogi*, *kiosk*, *Kina*, *gir* og /bø: kir/ *bøkur*. Á flá 3 eru tækuorðini /palata: lt/ *palatalt* og /steri: lt/ *sterilt* við longum sjálvljóði undan CC, t.e., tey háttu sær ikki sum /gul/, ið er tann hefti stovnurin undir *gul-t*, har styttingarreglan geldur. Sbr. eisini tey nýliga innlæntu ensku orðini *kult* /ku: lt/ (< en. *cool*) og *?neist* /nai: st/ (< *nice*). Møguliga kann mann siga, at hon *var* virkin, tí at tað er har, at mann sær eldri formar, /grøtbro: t/ *grótbrod*, /hys: brot/ *húsbrot*. Hetta eru eldri samansettingar; nýggjari hava ein tendens til at variera, /farstø: jin/ *farstøðin* (flá 1), onnur /fear: stø: jin/ *farstøðin*. Tað kann væl hugsast, at /farstøðin/-formar hava eitt slag at hægri tign, og at teir eru tillærdir í skúlum.

Flá 1 reingir stovnin, sum víst, og tí er *fant-* í *ófant-a+lig-ur* og *ryggj-* í *ó+rygg-i+lig-ur* her. Herðingarmunurin millum *ófantaligur* og *ókristin* er lýstur í (23), har fonologiin ikki hevur atgongd til forfestið í *ófantaligur*; tað merkir, at hon ikki sær niður undir D, øvut av ó í *ókristin*, har fonologiin sær D og kann leggja herðing á ó-.

(23)

Í *ókristin* hendir samanstoytur av herðing, júst sum í *matbloggur* (og øðrum samansettum orðum), og tað ger, at /kristin, blog: ur/ missa høvuðsherðing sína:

(24)	*	*		*	
	*	*	>	*	*
	ó	kristin		ó	kristin
	mat	bloggur		mat	bloggur

Forfesti eru blivin leksikaliserað, og tí síggja vit langt sjálvljóð undan CC, sum í /øu: fralsur/ *ó+frælsur*, og /hoa: fløu:/ *háflóð*.

Samanumtøka og niðurstøða

Tað er greitt út frá teimum dømum, ið nevnd eru, at orðastovnurin er í ymiskum fláum, sum partvíst endurspeгла søguna. Tað kemur týðiliga fram, at ymiskt hendir í avleiddum morfologiskum umhvørvum, sum ikki er í ósamansettum umhvørvum. Við at hava ymiskar fláir, kann mann koma rættiliga fitt ávegis við, hví orðaformar eru so ymiskir, sum teir eru.

I Eg skal takka Bjarna Steintún fyri viðmerkingar og rættlestar.

II Koronal ljóð eru ljóð sum /t, d, s, l, n/, har tungubroddurin nertir við ryggin aftan fyri tenninar.

III O er stytting fyri „obstruentur“ (ljóð sum /p, t, k, s, f, v/). S er stytting fyri „sonorantur“ (ljóð sum /n, m, l, r/). Sonorantar eru klangmikil ljóð.

IV Tann stytta varianturin er kendur í ókrút /økskrú: t/.

Tilvísingar (og keldur, ið eru nýttar til íblástur)

Griegerich, Heinz. J. 1999. *Lexical Strata in English: Morphological Causes, Phonological Effects*. Cambridge.

Griegerich, Heinz. J. 2015. *Lexical structures: compounding and the modules of grammar* (Edinburgh Studies in Theoretical Linguistics; 1). Edinburgh University Press.

Haspelmath, Martin & Sims, Andrea D. 2010. *Understanding Morphology* (3. útg.). Routledge.

Kiparsky, Paul. Lexical Phonology and Morphology. Linguistics in the morning calm. Í: *The Structure of Phonological Representations*, H. van der Hulst & N. Smith (ritstj.), Dordrecht. 3-91.

Kristoffersen, Gjert. 2007. *The Phonology of Norwegian*. Oxford University Press.

Mohanan, Karuvannur P. 1986. *The Theory of Lexical Phonology*. Dordrecht.

Paul, Hermann. 1960⁶[1920]. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Max Niemeyer Verlag.

Petersen, Hjalmar P. 1999. Metathesis in Faroese Adjectives. Íslenskt mál og almenn málfræði 21: 172–180.

Petersen, Hjalmar P. 2001. Hovedverber i færøsk. En studie af ordstadiet. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 19: 3–28.

Petersen, Hjalmar P. 2020. *Føroysk mállæra 1. Kyn, orðmyndan og bending*. 3. útg. Nám.

Petersen, Hjalmar & Voeltzel, Laurence. (verður prentað). 2025. *Faroese Phonetics and Phonology*. Mouton de Gruyter.

Rischel, Jørgen. 1961. Om retskrivningen og udtalen i moderne færøsk. Í: *Føroysk-donsk orðabók/Færøsk ordbog*, M. A. Jacobsen & C. Matras (ritstj.), Føroya Fróðskaparfelag, XIII-XXXVI.

Rischel, Jørgen. 1972. Consonant reduction in Faroese. Í: E. S. Firchow, K. Grimstad, N. Hasselmo & W. O’Neil (ritstj.), *Studies for Einar Haugen*, 482-497. Mouton de Gruyter.

Rix, Helmut. 1976. *Historische Grammatik des Griechischen: Laut- u. Formenlehre*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Wiese, Richard. 1996. *The Phonology of German*. Oxford University Press.

Thráinsson, Höskuldur o.fl. 2012³. *Faroese. An overview and Reference Grammar*. Fróðskapur/Málvísindastofnun.